

het nazisme ontbreekt. Van der Logt geeft heel wat nuttige aanwijzingen die de relevantie van zo'n onderneming benadrukken, zoals de moeite die de NSB zich getroost voor de organisatie van Guldensporenslagherdenkingen – roemrucht verleden van de andere tak van de 'Dietsche stam' – waarbij geregeld ook Vlaamse toneelgezelschappen zoals het Nieuw Volkstooneel van Staf Bruggen voor gastvoorstellingen werden uitgenodigd. Binnen de contemporaine Vlaamse dramaturgie pasten een aantal stukken goed binnen het nationaalsocialistische kader: *Uleenspiegel* van Renaat Verheyen en Renaat Grassin (1930), *Jacob van Artevelde* van Cyriel Verschaeve (1911, een uitstekende kandidaat voor transpositie), of *Gwijde van Dampierre* en *Als Roeland luidt* van Ferdinand Vercnocke (resp. 1938 en 1936). Naast het beknopte overzicht van Herman van de Vijver (in deel 8 van *België in de Tweede Wereldoorlog*, 1996) is voorlopig weinig meer voorhanden dan losse studies.⁵ Vele andere aspecten, waaronder het controversiële directeurschap van de Koninklijke Nederlandse Schouwburg en de Koninklijke Vlaamse Opera, beide waargenomen door Joris Diels, blijven tot op heden te weinig bestudeerd.

THOMAS CROMBEZ
FWO-Vlaanderen, Universiteit Antwerpen

Moerbeitoppen, nu voor elk wat wils?

Anton van Wilderode, *De moerbeitoppen ruischten*. Documentaire varianteneditie met een kroniek van de genese door Edward Vanhoutte. Met essays van Hugo Brems, Maarten De Pourcq en Carl De Strycker en een voorwoord van Herman Van Rompuy. Gent: Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde, 2010. (Literaire tekstedities en bibliografieën, 18). 763 p., ill. ISBN 978-90-72474-82-7. Prijs: € 45,00.

Kern van dit boek is de kritische leeseditie van *De moerbeitoppen ruischten* (1943). Daarnaast beschrijft Vanhoutte exhaustief de bronnen van de tekstgenese en drukgeschiedenis; daarop volgt een varianteneditie vanaf de voorpublicaties van de opgenomen gedichten (inclusief de in 1944 aan de tweede druk toegevoegde gedichten) tot en met de laatste geautoriseerde versies in auteursbloemlezingen en de *Verzamelde gedichten*, plus een documentaire over de dichter en de genese van zijn debuut, en tot slot drie essays over de bundel door andere beschouwers; een uitvoerige verantwoording gaat aan het geheel vooraf.

Volgens Vanhoutte werd 'een groot publiek' vreemd van de historische vorm van Van Wilderodes

⁵ Bijvoorbeeld: K. Vanhaesebrouck[1], 'Geen rijker kroon dan eigen schoon? De programmatiepolitiek van Staf Bruggen en Hendrik Caspee in bezettingstijd', in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, 62, 1, 2003, 48-64.

debuutbundel, paradoxaal genoeg door de leeseditie in het *Volledig dichtwerk* (ed. Lateur, 1999), gevolg van jarenlange cumulatieve en contaminatie van vooral spellingsaanpassingen door zowel auteur als editeur. Ik weet niet of dat 'groot publiek' zich daadwerkelijk stoort aan een -sch'tje minder of meer. Beroepseditoren vinden zich daarover op. En terecht: zij dragen de wetenschappelijke en maatschappelijke verantwoordelijkheid de oorspronkelijke zuiverheid of historische vorm van teksten te conserveren. Maar ik heb nooit een groot publiek zien struikelen over de summier basistekstkeuzeverantwoording in Rainbowpockets of spellingsinconsequenties in de Kruidvatuitgave van Couperus' werk, die commercieel succesvoller was dan de wetenschappelijke editie waarin wel is verantwoord dat op pagina 12 in regel 9 'zachtjes' is veranderd in 'zachtjens'.

Als een editorische Robin Hood stelt Vanhoutte: 'Met deze documentaire varianteneditie van *De moerbeitoppen ruischten* krijgen de poëzielezer, de Van Wilderodeliefhebber en de literatuurwetenschapper een wetenschappelijk verantwoorde uitgave aangeboden van een opmerkelijk debuut dat vier en een halve maand na zijn verschijnen al volledig was uitverkocht en sindsdien quasi onvindbaar is geworden' (p. 18). Dat mag een groot, vooral divers publiek heten. Vandaar wellicht dat de schone leestekst van 76 bladzijden in deze editie met een factor tien aan editoria is uitgedijd. Zelfs een literatuurwetenschapper kijkt daarvan op. Die zag de 1062 gedichten van Gerrit Achterberg terug in De Bruijns vierbander van 2872 bladzijden (editiefactor 2,7) en de 395 gedichten van Richard Minne in T'Sjoens driedekker van 1868 bladzijden (editiefactor 4,73). Maar dát zijn historisch-kritische edities in strikte zin, wetenschappelijk verantwoorde naslagwerken (of databanken, zoals Van den Akker en Dorleijn het noemen in hun Nijhoff-editie) die concessieloos en specifiek bedoeld zijn voor (literatuur)wetenschappers. Vanhoutte presenteert echter een 'documentaire varianteneditie'. En dat is inderdaad iets anders, zoals al blijkt uit de samenstelling van het boek.

Maar wil de beoogde Van Wilderodeliefhebber zich evenzeer als de wetenschapper een weg banen door Vanhouttes editorische fitnesses? Valt die van zijn leesstoel bij de onthulling dat Van Wilderode in 1940 niet de tweede, maar de derde prijs van het tijdschrift *Nederland* won? Wellicht; maar dan volstond een essaytje in *De parelduiker* of *Zuurvrij*.

En is de Van Wilderodeliefhebber geïnteresseerd in 66 pagina's zwart-witfacsimile's van typoscripten, inclusief alle onbeschreven versozijden, 'TIFF bestanden met een resolutie van 300dpi en met een pixeldiepte van 24 bit', gemaakt 'met een Epson 1640XL A3 scanner en Adobe Photoshop CS4 software' (p. 30)? Ik ben een gretig kladlezer, maar het zijn op twee correcties met pen na schone typoscripten waarop weinig over de schouder van de dichter te zien is, terwijl variatie, ontwikkeling, discussie, geworstel met de engel van de taal facsimile's spannend maken, zoals in 'the Original Drafts' van T.S. Eliots *The Waste Land*, of het karakteristieke handschrift van de dichter, zoals in *The Hand of the Poet* van Rodney Phillips e.a., maar niet de driestheid van de typemachineaanslag van zuster Damascène.

En wordt de poëzielezer die Vanhoutte tot zijn publiek rekent gegrepen door een dagboekcitaat als: '28-2-1940 / [Agenda 1940] Gedichten in orde gemaakt voor over te laten typen. / [...] / 's Avonds geteekend, Piet getypt!' (p. 396)? Gedurende bijna 250 bladzijden kopieert Vanhoutte alles uit Van Wilderodes dagboeken wat gerelateerd is aan *De moerbeitoppen*. Liever was het mij geweest als de kenner die Vanhoutte is, deze materie had verwerkt in een tekstgenetische reportage. Zo'n

reportage staat *ook* in dit boek; ze beslaat nog geen 30 pagina's en leunt, terecht, zwaar op die dagboeken, en zou mijns inziens kunnen volstaan, zeker als de bronnen waren opgeslagen in een digitale, voor het geïnteresseerde publiek toegankelijke databank.

Het is mij niet duidelijk waarom Vanhoutte de mogelijkheden der digitalia niet gebruikt die hij blijkens eerdere edities als geen ander kent. Evenmin begrijp ik waarom hij is afgeweken van editietechnische conventies die hun nut hebben bewezen. Nu staan er in het variantendeel bijvoorbeeld sigleknodels als '[DM43(1)/DM44(7)/VG74:G76:VG80(1)/VG87:VG90(19)]' (p. 147) en zijn versregels, die staan afgedrukt in de leestekst en nog een keer boven iedere variantenpresentatie, ten derden male afgedrukt in het eigenlijke apparaat, maar dan met grijze vlekken op de plek van de variant. Waarom is niet gekozen voor de schone conventie alleen die woorden af te drukken die veranderen (zoals in de hiervoor genoemde historisch-kritische edities)? Dit soort complexe edities vergt zelf al veel preparatie van de wetenschappelijke lezer om een weg te vinden in de goede bedoelingen van de editeur; waarom niet gekozen voor een opzet die meer aansluit bij wat die lezer binnen dit genre al kent?

Vanhoutte zegt dat zijn editie een 'literair-historische doelstelling' heeft (p. 24). Vandaar waarschijnlijk dat 'het variantenapparaat beperkt is tot de drukgeschiedenis' (p. 25). Maar onduidelijk is waarom, na die variantenpresentatie, toch een onderdeel 'Genese' volgt waarin naast 'Datering' en 'Opmerkingen' heel veel ruimte is gereserveerd voor 'bronnen [...] die handschriftelijke versies en stadia uit de genese van het gedicht bevatten' (p. 27), alsmede voor een beschrijving van de genese van ieder gedicht. Het onderdeel 'Varianten' bevat citaten uit brouillons en losse manu- en typoscripten die op verschillende wijzen worden weergegeven, afwijkend van de presentatie der drukvarianten, waarmee ze niet geïntegreerd zijn. Het waarom van deze splitsing van onvolledige tekstgenese en volledige drukgeschiedenis is me niet duidelijk.

Voor de liefhebber is 'meer' misschien automatisch 'beter', maar dan vraag ik mij af waarom Vanhoutte niet *alles* heeft verwerkt in een historisch-kritische editie die naast de ontwikkeling van de bundel de volledige ontstaans- en drukgeschiedenis van ieder gedicht biedt in een integrale, synoptische presentatie, liefst – zoveel als maar enigszins verantwoord en mogelijk is – met voorbijgaan aan alle oninteressante veranderingen van 'ce' in 'e' en evidente zetfouten.

In een interpreterend essay gaat Hugo Brems *close reading* na 'wat het debuut van Van Wilderode zo eigen maakt, af en toe irriterend, maar zeker voor de meeste tijdgenoten zo aantrekkelijk en bekoorlijk. En dat zijn nu juist voor velen de zachtvloeiende vaagheid, het stemmingsgehalte, de afwezigheid van schokkende of hevige beelden, het voortdurende wegvlieden uit het heden naar het herinnerde en verdroomde verleden, uit de concrete wereld naar de innerlijke beleving ervan' (p. 709). Vervolgens vergelijkt hij Van Wilderodes poëzie met die van tijdgenoten, waardoor deze dichter zowel gekaderd als uitgelicht wordt. Brems' essay deed me overigens afvragen of er geen raakvlakken zijn tussen de poëzieopvatting van de Vlamingen rond *Podium* en die van de Nederlanders rond *Criterium*. Interessant is het zeker, maar de relatie tot het in deze editie gepresenteerde materiaal is minimaal; uit de bronvermelding blijkt dat Brems de recensies van Van Wilderodes debuut, die integraal zijn opgenomen, al voor en buiten deze editie had weten te vinden. Ook Maarten De Pourcq gaat in zijn essay goeddeels voorbij aan het materiaal in de

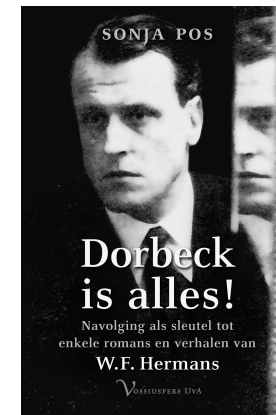
editie, zoals Carl De Strycker in het zijne. Daarmee wil niets gezegd zijn over de kwaliteit, maar wel over het belang van hun bijdragen als onderdelen van deze editie: ze hadden net zo goed, of beter, opgenomen kunnen worden in een essaybundel zoals bijvoorbeeld de Historische Uitgeverij die het licht heeft doen zien over Bloem, Faverey, Lucebert, Van de Woestijne *e tutti quanti*. Vanhoutte schrijft nochtans dat in deze essays 'een aanzet gegeven [wordt] tot verder literair-historisch en interpretatief onderzoek dat op basis van deze editie kan worden gevoerd' (p. 18).

Al met al is deze rijke editie een kleine boekenplank vol Van Wilderodiana: onder meer (1) een leeseditie van *De moerbeitoppen ruischten*, (2) een facsimile-editie van een typoscript, (3) een uiterst selectieve, deels diplomatisch-grafische editie van de kladschriften, (4) een selectieve historisch-kritische deeditie, (5) een receptiehistorische databank en (6) een essaybundel. Alles tezamen een monument voor Van Wilderodes debuut, maar van het goede wat te veel voor één band en zo diverse publieksgroepen.

FABIAN R.W. STOLK
Universiteit Utrecht

Willem Frederik Hermans en René Girard

Sonja Pos, *Dorbeck is alles! Navolging als sleutel tot enkele romans en verhalen van W.F. Hermans*. Amsterdam: Vossiuspers UvA, 2010. 275 p. ISBN 978-90-5629-615-5. Prijs: € 39,50.

Het werk van de Franse filosoof René Girard kan in het Nederlandse taalgebied op de nodige belangstelling rekenen. Veel van zijn boeken zijn in het Nederlands vertaald en er is een vaste kring aanhangers die over zijn werk publiceert.

Stilaan begint die interesse door te sijn naar de studie van de Nederlandse literatuur. Hoewel ze vrij laat komt – *Mensonge romantique et vérité romanesque*, waarin Girard zijn hypothese van de mimetische begeerte voor het eerst ontwikkelde, dateert al uit de vroege jaren zestig – blijkt die letterkundige aandacht niet overbodig. Zonder de invloed van Girard zouden sommige romans uit de Nederlandse literatuur er heel anders hebben uitgezien, met *Het verdriet van België* en *De Geruchten* van Hugo Claus als wellicht bekendste voorbeelden.

Wie de Nederlandstalige publicaties over het werk van Girard de voorbije jaren heeft gevolgd, zag daarin de naam opduiken van Sonja Pos, die de principes van de mimetische begeerte (waarin Girard beweert dat menselijke wensen en verlangens een kopie zijn van andermans gedrag) en de zondeboktheorie (die wil aantonen dat het eeuwige imitatiegedrag leidt tot spanningen en uiteindelijk escaleert in geweld) toetste aan het werk van Willem Frederik Hermans. De artikelen waren de voorbode van een proefschrift, verdedigd aan de Universiteit